

Peter Alexander Kerkhof¹

Saer, Saert: een Zuid-Nederlandse veldnaam van onzekere oorsprong

Introductie

In middeleeuwse en vroegmoderne bronnen uit de omgeving van Roosendaal komen we twee veldnamen tegen die op elkaar lijken, namelijk *saer* en *saert*. Deze historische namen worden besproken in ‘De plaatsnamen van Roosendaal’ van Van Hasselt en Weijnen uit 1948 en in Van Loons aanvulling op deze studie uit 1962.²

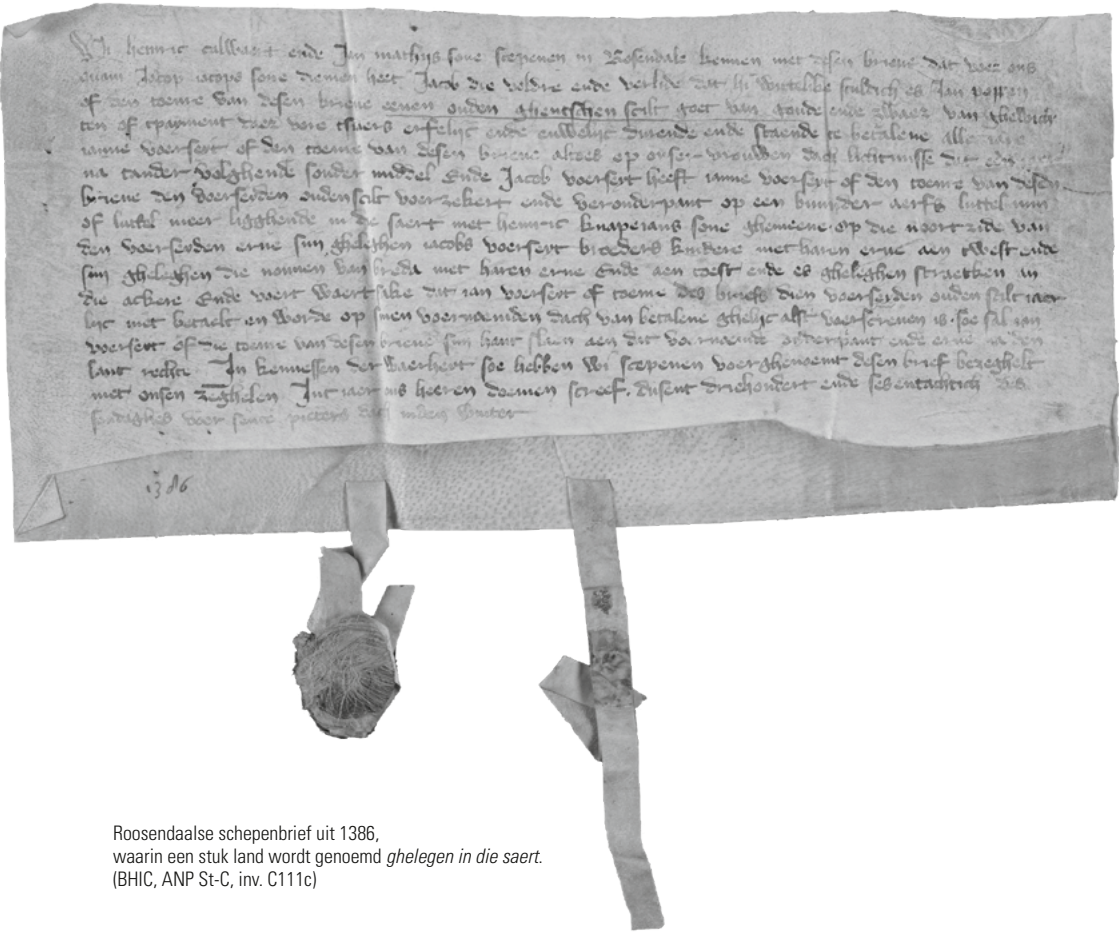
Beide veldnamen, *saer* en *saert*, verschijnen voor het eerst in veertiende-eeuwse bronnen en behoren dus tot de oudste puzzelstukjes van de Roosendaalse middeleeuwse geschiedenis. Aan de etymologie van deze namen is tot dusver geen op zichzelf staande studie gewijd. Dat is opvallend want gelijkvormige veldnamen treft men ook elders aan; in het oude hertogdom Brabant maar ook in het graafschap Vlaanderen. Het gaat hier dus niet om een lokaal probleem maar om de etymologie van een wijdverbreid microtoponiem in het zuiden van het Nederlandse taalgebied. In dit artikel wil ik dieper ingaan op de vraag wat de relatie is tussen de twee vormen *saer* en *saert* en hoe we het woord moeten etymologiseren, dat wil zeggen de herkomst en betekenis herleiden. Ik zal laten zien dat we hier wellicht te maken hebben met een leenwoord uit de Noord-Franse dialecten.

Veertiende-eeuwse vindplaatsen

De oudste attestatie van de veldnaam *saer* vinden we in het Bergen-op-Zoomse inkomstenregister van 1359, een waardevolle bron voor oude veldnamen en historische informatie tussen Wouw en Roosendaal.³ Hierin lezen we bij de Wouwse inkomstenposten op vijf verschillende plekken de plaatsbepaling *int saer*. De plaatsbepalingen bevinden zich in de derde kolom van het register waar verdere details aangaande de afdracht van een cijnsplichtige persoon werden neergeschreven. Vier van deze vindplaatsen staan onder de inkomstenpost *hoinere* (hooinere) en één onder de inkomstenpost *thiende hoy* (hooitiende).⁴

- hooinere
 - *van maden intsare ende in die sayemaet* (f. 42r)
 - *van cc roeden intsare* (f. 42r)
 - *int saer van heer diederic* (f. 44r)
 - *van maden intsaer ende in caldonc* (f. 46r)
- hooitiende
 - *In striimaet ende het saer* (f. 48r)

1 Dank aan dr. M. de Vaan voor opmerkingen bij een eerdere versie van dit artikel, aan dr. M. Devos en V. Bouckaert voor hun hulp bij het raadplegen van het *Corpus Molemans*, en aan dr. K. Leenders voor zijn waardevolle opmerkingen en kritiek. Ten slotte dank aan de redactieleden van het NHJ voor hun waardevolle kritiek.
2 Van Hasselt en Weijnen, ‘De plaatsnamen van Roosendaal’, 174. Van Loon, ‘De plaatsnamen van Roosendaal’, 120.
3 WBA, ARR BoZ 1359, inv.nr. 597. Zie Leenders, ‘Rond de oude eik’, 27-28.
4 Van Loon, ‘Grondgebruik’, 61.

Roosendaalse schepenbrief uit 1386, waarin een stuk land wordt genoemd *ghelegen in die saert*. (BHIC, ANP St-C, inv. C111c)

Uit deze beschrijvingen we het volgende afleiden:

1. De veldnaam saer heeft, blijkens het lidwoord het, een onzijdig woordgeslacht;
2. Er lijken meer plaatsen in de omgeving Wouw en Roosendaal te zijn die het saer werden genoemd;
3. De plaatsbepaling saer is nauw verbonden met hooiland en weiland, getuige de inkomstenposten waaronder de plaatsbepaling genoemd wordt en de zinsnede maden intsaer (cf. Middelnederlands maede ‘weiland’.⁵

De variante vorm *saert* staat in een Roosendaalse schepenbrief uit 1386, waarin de schuld-bekentenis van een zekere *Jacob die voldre* wordt behandeld. Het stuk land dat ter onderpand wordt gegeven, is volgens de brief *ghelegen in die saert*.

*jacob voerseyt heeft ianne voerseyt of den toenre van desen brieve den voerseiden oudenscilt voerzekert ende veronderpant op een buunder derfs luttel min of luttel meer ligghende in die saert met heinric knapeians sone ghemeene op die noortzide van den voerseiden erve siin gheleghen iacobs voerseyt broeders kindere met haren erve aen twestende siin gheleghen die nonnen van breda met haren erve ende aen toestende es ghelegen straetken an die ackere.*⁶

Aangezien dit land in het westen grensde aan een perceel dat het convent van Sint-Catharinadal te Breda toebehoorde, is de brief in het kloosterarchief bewaard gebleven. Uit deze oorkonde blijkt dat de *saert* een stuk land is dat onder Roosendaal gelegen was en grensde aan weidegrond in het noorden en akkergrond in het oosten. Blijkens het voorzet-selvoorwerp *in die saert* is het woordgeslacht van *saert* hier vrouwelijk.⁷

In de plaatsnaamstudie van Van Hasselt en Weijnen wordt de attestatie *saert* uit 1386 niet in verbinding gebracht met de oudere attestatie *saer* uit 1359.⁸ Van Loon doet dit wel in zijn aanvullende plaatsnaaminventaris uit 1962 en brengt beide vormen *saer* en *saert* bij elkaar als verwijzende naar één veldnaam onder Roosendaal.⁹

Vijftiende-eeuwse vindplaatsen en daarna

Beide onderzoeken naar het oude naam materiaal van Roosendaal lijken enkele andere *saer*-attestatie uit de vijftiende eeuw gemist te hebben. Het gaat hier onder andere om de plaatsbepaling *int saer* uit een ongedateerd inkomstenregister voor de cijnzen in Roosendaal en Wouw die de heer van Bergen op Zoom toekwamen. Wat de datering betreft mag opgemerkt worden dat de hand waarin het register geschreven is, identiek is aan de hand die de rekening van de rentmeester van 1424 heeft opgesteld.¹⁰ De optekening van de tekst kan dan ook omstreeks 1424 gedateerd worden. In dit register lezen we bij de inkomstenposten van de Roosendaalse cijnsplichtigen:

- *Item van jan machiels filius van bortendonk, van claes broederkint ii gemet int saer ende in die molenvloet*¹¹

Deze vindplaats geeft ons dezelfde vorm van de veldnaam die we in het inkomstenregister van 1359 tegenkwamen. Het gaat hier waarschijnlijk om de gebiedsnaam *molenvloet* in het weilandgebied ten noorden van Roosendaal.¹² Ook de vlak daarna genoemde cijnspost wijst

in deze richting aangezien daar over beemden in de Vucht wordt gesproken; de Vucht is een weilandgebied dat eveneens ten noorden van Roosendaal ligt.¹³

Meer gegevens over de Roosendaalse veldnaam *saer* bevinden zich in aktes uit de vijftiende-eeuwse Antwerpse schepenregisters. De oudste van deze aantekeningen gaat terug tot 1449 en verwijst naar het grensgebied tussen Wouw en Roosendaal.

- *Item op omtrent z gemet beemds gelegen bynnen Wouwe int zaer inder vierscaren van Roesendale* (1449)¹⁴

Het lijkt hier om een perceel beemden te gaan dat binnen de parochie van Wouw lag maar wel onderhorig was aan de vierschaar van Roosendaal. Dat het hier het weilandengebied bij Vroenhout betreft, blijkt uit twee andere aantekeningen uit 1466 en 1472 waar expliciet de plaatsbepaling binnen of te Vroenhout wordt gegeven.

- *Item op zijn helft van iiic roeyden beemde en sande gelegen int zaer binnen Vroenhout* (1466)¹⁵
- *Item c royen mayenlants ende sande gelegen aldaer (te Vroenhout) int saer* (1472)¹⁶

Verder bevinden zich ook nog enkele Roosendaalse *saer*-namen in een Roosendaals inkomstenregister uit 1471. Het gaat hier om beemden of madeland gelegen *int saer* en enkele perceelnamen die van deze gebiedsnaam zijn afgeleid, zoals *lanck saer* en *cromsaer*.

- *beemden gelegen Int lanck saer* (1471)
- *maden intsaer* (1471)
- *maey int cromzaer* (1471)

De perceelsnaam *cromzaer* bevindt zich ook in een Antwerpse schepenaantekening uit 1473 waar over over vierhonderd roeden gelegen *int cromschaer* bij de *zwemminge* en de *molenvloet* gesproken wordt.¹⁷ Deze nabijgelegen gebiedsnamen wijzen opnieuw richting een locatie bij Vroenhout in het weilandengebied ten westen van de Roosendaalse beek.¹⁸

Verder vonden Van Hasselt en Weijnen een perceelnaam *rechtsaert* in een vestboek van 1565, een veldnaam die kennelijk de tegenhanger is van de *cromzaer* uit het register van 1471 en de schepenaantekening uit 1473.

5 Zie MNW s.v. *made*.

6 BHIC, ANP St-C, inv.nr. C111c. De tekst van de brief is uitgegeven in Erens, *De oorkonden van het Norbertinessenklooster St. Catharinadal*, 134).

7 In Cartularium B van het Sint-Catharinadalklooster (BHIC, ANP St-C inv.nr. MR138) is bij een kopie van de brief van 1386 in een laat-vijftiende-eeuwse hand de tekst *een bunder erfs gehelegen in de zaert*. Ook hier is de veldnaam vrouwelijk.

8 Van Hasselt en Weijnen, 'De plaatsnamen van Roosendaal', 174.

9 Van Loon, 'De plaatsnamen van Roosendaal', 120.

10 WBA, ARR BoZ, inv.nr. 645.

11 WBA, ARR BoZ, inv.nr. 1338, f. 162r.

12 Van Hasselt en Weijnen, 'De plaatsnamen van Roosendaal', 154. WBA, ARR BoZ 1359, inv.nr. 597, 61r voor de geografische toenaam *gobben uten molenvloet*.

13 WBA, ARR BoZ, inv.nr. 1338, f. 162r.

14 SA, ARAA inv.nr. SR 41, f. 22r.

15 SA, ARAA inv.nr. SR 70, f. 19v.

16 SA, ARAA inv.nr. SR 82, f. 310v.

17 SA, ARAA inv.nr. SR 83, f. 99r. De spelling /cromschaer/ waar het Roosendaalse register van 1471 /cromzaer/ schreef, is te begrijpen als een omgekeerde spelling die voortkomt uit de s-uitspraak van /sch/ naast medeklinkers, zie Van Loon, *Historische fonologie*, 241.

18 Van Hasselt en Weijnen, 'Roosendaalse plaatsnamen', 206.

- *Twee gemeten maeden deene (...) int rechtsaert* (1565)¹⁹

Van Loon heeft nog meer attestaties van deze veldnaam gevonden in een Roosendaals inkomstenregister uit 1561. Hier vinden we de spelling *rechtzaer* met de vaker voorkomende wisseling van /s/ en /z/ aan het begin van een lettergreep.²⁰

Opvallend is dat de veldnamen *cromzaer* en *rechtsaer(t)* later een kleine naamsverandering hebben ondergaan: ze komen in zeventiende-, achttiende- en negentiende-eeuwse bronnen als *cromzaet* en *rechtzaet* voor. Van Hasselt en Weijnen noemen de volgende vindplaatsen in de Roosendaalse archivalia:²¹

- *int rechtzaet* (1679, schotboeken)
- *int cromzaet* (circa 1710, vestboek)²²
- *int regtzaet* (circa 1710, vestboek)²³
- *int regtzaet* (circa 1760, madeboeken)
- *int cromzaet* (circa 1760, madeboeken)
- *int regtzaet* (1795, vestboek)²⁴
- *int regtzaad, int kromzaad* (1823, schotboek)²⁵

Uit deze attestaties waarin de /r/ in de daaropvolgende /t/ is opgegaan, wordt duidelijk dat de enkele attestatie *rechtsaert* (1565) met eind /t/ geen spellingseigenaardigheid is.

Andere Nederlandse saert-namen

Deze Roosendaalse toponiemen staan niet op zich. Van Loon merkte in zijn aanvullingen op de plaatsnaaminventaris van Van Hasselt en Weijnen op dat er elders in West-Brabant ook *saer/saert*-namen voorkomen. Buiks bespreekt veel van deze namen in zijn verscheidene studies naar de veldnamen in de baronie van Breda.²⁶ Voor de volgende West-Brabantse toponiemen kon ik de historische attestaties verifiëren:

- *in de saren, weyen (...) in de zaren* (1426, Rijen)²⁷
- Omgeving Princenhage
 - *die zaert* (1521, Varent)²⁸
 - *situm apud Ghempel vulgariter dicendo Zart* (1295, Boeimeer)²⁹
 - *de zaert* (1480, Hage dorp)³⁰
 - *die saert* (1480, Heilaar)³¹
- *de saert* (1597, Teteringen)³²
- *de saert* (1493, Zundert te Achtmaal)³³

In dit namenmateriaal treffen we naast de enkelvoudige *saert*-namen ook enkele samenstellingen en bijvoeglijke zinsdelen aan.

- *zaerdmak* (1569)
- *saertsloot* (1621)
- *cleynen zaert* (1514)

De samenstelling *zaerdmak*, waarin ook het element *saert* herkend kan worden, werd al in de zestiende eeuw vervangen door *zaenmak* en *zaelmak*. Deze erosie van het *saert*-element is vergelijkbaar met wat we eerder bij de Roosendaalse veldnamen *rechtsaer* en *cromsaer* hebben gesignaleerd en daarmee een duidelijke aanwijzing dat we te maken hebben met een veldnaam waarvan de betekenis al vroeg niet meer duidelijk was.

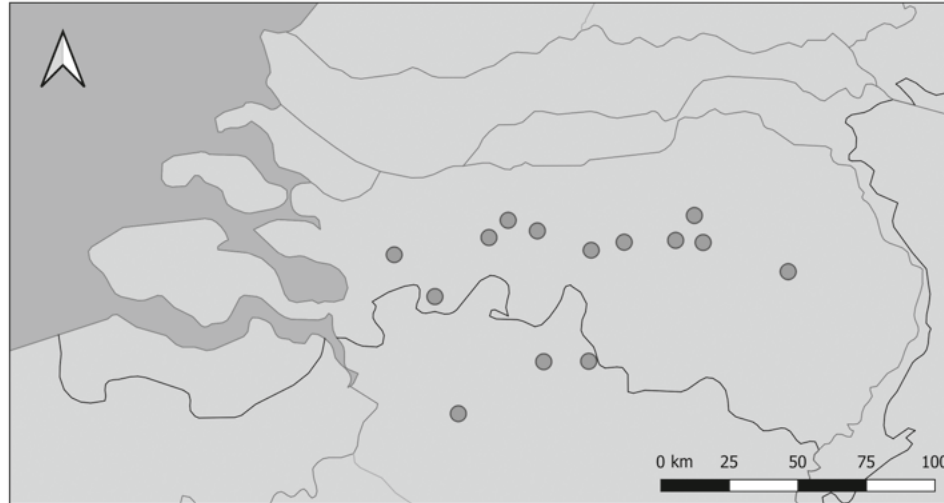
Een overzicht van de *saert*-attestaties bij het gehucht Achtmaal te Zundert kan gevonden worden in een studie van Buiks uit 2004. Ook hier treffen we enkele samenstellingen aan zoals *saerweijde* en *saerbolck*.³⁴ Buiks geeft tevens een late attestatie *zaerde* waarin de stemhebbende /d/ door heranalyse van de eind /t/ in de nomatiefnaamval verklaard kan worden.³⁵

Middeleeuwse plaatsbepalingen met *saert* zijn ook in de Brabantse Kempen te vinden. Zes van deze namen liggen vrij oostelijk, in de Meierij van ’s-Hertogenbosch, en drie liggen bezuiden de hedendaagse rijksgrens met België:

- *zaert* (1384, Schijndel)³⁶
- *campo prope zaert* (circa 1381, Sint-Oedenrode)³⁷
- *tguet te zaert* (1421, Liempde)
- *saerbroec, zaerbraeck* (1340, 1434, Bakel)³⁸
- Omgeving Tilburg
 - *die zaert* (1463, Oisterwijk)³⁹
 - *den zaerbosch* (1430, Broekhoven)⁴⁰
- *tzaert* (ca. 1400, Zandhoven)⁴¹
- *opt sart* (1368, Turnhout)⁴²
- *die Saert* (1368, Arendonk)⁴³

19 WBA, RA R&N inv.nr. 1565, Vestboek, f. LXXVv. Deze legger heeft nog geen inventarisnummer en is op mijn verzoek gedigitaliseerd.
20 WBA, ARR BoZ, inv.nr. 1350, f. 34r. Hier schijnt Van Loon zich vergist te hebben aangezien hij f. 34v geeft en de attestatie *cromzaer* geeft.
21 Van Hasselt en Weijnen geven in ‘De plaatsnamen van Roosendaal’ niet altijd folionummers bij de attestaties en ook de folia die Van Loon opgeeft in ‘De plaatsnamen van Roosendaal – enkele aanvullingen’ zijn niet altijd navolgbaar. In de beneden gegeven verwijzingen heb ik, waar mogelijk, de attestatie in de bron opnieuw opgezocht en de folionummering van het handschrift zelf aangehouden.
22 WBA, A-BA R&N, inv.nr. 309 f. 71r
23 WBA, A-BA R&N, inv.nr. 309 f. 23v/r, f. 81r
24 WBA, A-BA R&N, inv.nr. 564 f. 246v.
25 WBA, PB R&N, inv.nr. 330, f. 34r. = p. 190r.
26 Buiks, *Veldnamen in de voormalige gemeente Princenhage*.
27 Buiks, *Veldnamen in de gemeente Gilze en Rijen*, 351.
28 Buiks, *Veldnamen in de voormalige gemeente Princenhage*, 1553.
29 Buiks, *Veldnamen in de voormalige gemeente Princenhage*, 340, 759.
30 Buiks, *Veldnamen in de voormalige gemeente Princenhage*, 498.
31 Buiks, *Veldnamen in de voormalige gemeente Princenhage*, 2068.
32 Buiks, *Noordbrabantse plaatsnamen 3; Teteringen*, 220.
33 Zie Buiks, *Veldnamen in de gemeente Zundert*, 160.
34 Zie Buiks, *Veldnamen in de gemeente Zundert*, 160.
35 Van Loon vond in het materiaal van het Naamkunde-bureau te Amsterdam nog de attestatie *eene weyde genaemt de saerde* (1697). Deze attestatie is kennelijk door Buiks niet gelokaliseerd.
36 Beijers, *Glossarium van de historische perceelsnamen van Schijndel*, 252.
37 Geciteerd in Heesters, ‘Streeknamen in Sint-Oedenrode’. Volgens hem gaat het om een weilandnaam in de omgeving van Houthem. Zie ook Beijers (1996: 240).
38 Beijers en Van Bussel, ‘*Van d’n Aabeemd*’, 240.
39 Aantekeningen bij het Schepenprotocol van ’s-Hertogenbosch, 1450-1475c, inv.nr. 1232, 520 (Ketelaars 1996-1998).
40 RAT, ASEO, Inv.nr. 147, f. 18
41 ARA, CHdC, inv.nr. 44986. Zie Prims, ‘Historische toelichtingen bij den taalschat der Kempische cijsboeken’, 620.
42 Geinventariseerd door Van Gorp, ‘Plaatsnamen van Turnhout’, 88), aangetroffen in het cijsboek van 1368 van het land van Turnhout (ARA, RD, inv.nr. 45015).
43 Volgens Buiks, *Noordbrabantse plaatsnamen 3; Teteringen*, 220, 247, eveneens te vinden in het cijsboek van 1368 van het land van Turnhout (ARA, RD, inv.nr. 45015, f. 44)

Opvallend is dat veel van de Brabantse vormen met eind /t/, dat wil zeggen de *saert/zaert*-namen, het vrouwelijk woordgeslacht lijken te hebben. Wat geografische distributie betreft sluiten deze *saert*-namen goed aan op de *saert*-namen in het land van Breda.

Figuur 1. Overzicht vindplaatsen *saer-/saert*-namen.

Wanneer we de vindplaatsen op een overzichtskaart zetten, wordt duidelijk dat de West-Brabantse *saer-/saert*-namen het westelijke deel vormen van een groter aantal namen met een verspreidingsgebied dat zich zuid- en oostwaarts over het noordelijke deel van het hertogdom Brabant uitstrekt.⁴⁴

Verder moet nog opgemerkt worden dat ook in Limburg een enkele *zaer*-naam gevonden kan worden. Nabij Grubbenvorst (ten noorden van Venlo) is er een gebied dat *de Zaar* heet, een naam die in een cijsboek uit 1597 als *van den zaer* wordt gegeven.⁴⁵ Het is mogelijk dat de Limburgse *zaar*-naam, net als de West-Brabantse *saer*-namen, oorspronkelijk onzijdig was en later pas mannelijk is geworden. Het zou echter ook kunnen dat het woord in de middeleeuwen reeds het mannelijk woordgeslacht had, een aanname die beter aansluit op de moderne naam *de Zaar*. Op de vraag hoe de Limburgse naam in het verspreidingsgebied past, komen we later terug.

Intern Germaanse etymologie

De etymologie van de Brabantse veldnaam *saert* is in de naamkundige literatuur meermaals besproken. Van Loon verbindt de veldnaam met het Waalse dialectwoord *sart*, ‘gerooid land’, dat in Wallonië veelvuldig als veldnaam voorkomt en waarmee de Brabantse veldnaam grote gelijkenis vertoont. Hij schrijft: ‘Het is verleidelijk hierin het *sart* te zien dat veelvuldig voorkomt in de toponymie van Wallonië met de betekenis “ontginning”, (van het Latijnse *sartum*), en waaraan Carnoy enkele studies heeft gewijd.’⁴⁶

Voorzichtigheidshalve merkt hij op dat eerst gekeken moet worden of deze naam ook in het tussenliggende Belgische gebied voorkomt zodat een verspreiding vanuit het zuiden aannemelijk kan worden gemaakt.

Heesters verbindt de weilandnaam *die saert* nabij Sint-Oedenrode met het Middelnederlandse *tsaert*, *saert* ‘teder, lieflijk’, in de veronderstelling dat dit woord een drassige bodem kon aanduiden. Het bijvoeglijke naamwoord *tsaert*, *saert* is ontleend aan het Middelhoogduitse woord *zart* en werd vooral gebruikt om lieflijkheid in personen en planten aan te duiden (cf. MNW s.v. *saert*). Om die reden ontbreekt het deze etymologie aan overtuigingskracht, want in geen enkele historische tekst verwijst het adjectief naar een bodemgesteldheid.

Buiks verkent in zijn studie naar de veldnamen in Teteringen een andere mogelijkheid: het Kempense dialectwoord *zaar/zaor*, ‘zegge, scherp gras’ biedt namelijk ook een goed etymologisch aanknopingspunt. Dit dialectwoord dat ook buiten de naamgeving van het landschap gebruikt wordt, veronderstelt een Oudnederlandse vorm **saar*, die correspondeert met het Oudhoogduitse woord *sahar* (zegge).⁴⁷ Toch houdt Buiks een slag om de arm en staat bij de Teteringse *zaart*-naam nog steeds de verwijzing naar de Waalse veldnaam *sârt*, ‘gerooid land’.⁴⁸ Ook lijkt Buiks aan de invloed van de bodembenaming *zoor*, *zuer* ‘zure grond’ te denken, een woord van een andere etymologische oorsprong. In zijn boek over de veldnamen in de baronie van Breda herhaalt Buiks de verschillende aanknopingspunten, waaronder de connectie met het Waalse woord alsook de verbinding met het dialectwoord *zaar* (= zegge). In zijn rapporten over de veldnamen van de oude gemeente Princenhage noemt hij de Romaanse etymologie echter onwaarschijnlijk en geeft hij de voorkeur aan een collectievorming met t-suffix bij het woord *zaar* ‘zegge’ (vgl. *berkt* ‘plek waar berken groeien’).

Het is echter niet duidelijk of het woord ook buiten de naamgeving van het landschap in Noord-Brabant in gebruik was. In de Brabantse noordwesthoek moet het woord dan vrij vroeg verloren zijn gegaan, want al in de zestiende eeuw treffen we reeds de vervorming van *zaert* richting de gelijkkluidende veldnaam *zaet* aan. Een bijkomend probleem voor de theorie van Buiks is het onzijdige woordgeslacht van de middeleeuwse vorm *het saer*. Het Kempense dialectwoord is immers mannelijk, zoals we ook zouden verwachten vanuit de Middelhoogduitse vorm *saher* die eveneens mannelijk is (MHDW s.v. *saher*). Een oplossing zou zijn om aan te nemen dat *het saer* een verkorting is van de samenstelling *het saergras*. Maar als de vorm *het saer* een verkorte vorm is, dan is de meervoudsvorming die we in de attestatie *in de saren* (1426 te Rijen) aantreffen, onverwacht.

Waaals-Picardische etymologie

Een andere oplossing is aan te nemen dat Van Loon het in 1962 bij het juiste eind had: het Noord-Brabantse *saer*, *saert* zou een Nederlandse veldnaam van Waalse of Picardische afkomst kunnen zijn. De Oudwaalse veldnaam *sart* ‘gerooid land, recent in cultuur gebracht land’ (Waaals *sârt*, Oudfrans *essart*) is een Romaanse woordvorming (te weten PRom. **exsarto*) die teruggaat op het Latijnse werkwoord *sarire* ‘hakken, wieden’ (zie FEW III: 319). In het

44 De verschillende *saert*-veldnamen te Princenhage zijn op de kaart slechts door één punt weergegeven.

45 Zie Van Dijk, ‘Over leven en overleven’, 49; ‘Florideterrein’, 222) voor de contaminatie met *Laar en Laarderberg*. Het gaat hier om het *thijnsboek* van Dederick van Drijpt inge Stegen (1597, RHCL Maastricht, schepbank archief Grubbenvorst, inv.nr. 3417).

46 Carnoy, ‘Défrichement dans la toponymie Belge’, 81-99. Carnoy, ‘Curiosa onder de taalkundige doubletten’, 142. Zie ook Van Loon, ‘De plaatsnamen van Roosendaal’, 120.

47 De enige veldnaam *zaar* die De Bont in de omgeving Oerle vindt is de *zaardonk* (De Bont, *Dialekt van Kempenland*, 43).

48 Merk op dat in vijftiende-eeuws Lier beide veldnamen naast elkaar voorkomen (Holvoet, *Geschiedkundige toponymie van Lier*, 176).

Waalse en Picardische dialectgebied is zowel de mannelijke variant *sart* als de vrouwelijke variant *sarte* overgeleverd, alsook een meervoudsvorm *sarts*.⁴⁹ Willems merkt in haar studie van de Waalse ontginningsnamen op dat er in Wallonië meer dan 1200 plaatsnamen zijn die teruggaan op Oudwaals *sart* en *sarte*. Daar komt bij dat in Latijnstalige oorkondes uit Wallonië en Noord-Frankrijk er nog veel meer attestaties van het gelatiniseerde woord *sartum* zijn. Vooral in het gebied rond Luik lijkt de veldnaam zijn zwaartepunt te hebben.

In haar inventaris van het Waalse naammateriaal laat Willems zien dat *sart/sarte* als ontginningsnaam een breed semantisch bereik had: het toponiem komt voor in combinatie met wegen, rivieren, bossen en akkers. Relevant is hier dat deze veldnaam bijzonder vaak naar velden, weidegrond en grasland verwijst. In de volgende voorbeelden staat de verwijzing naar een veld, weidegrond of grasland buiten kijf vanwege de combinatie met een Waalse woord dat deze betekenis draagt (cf. Willems, *Le vocabulaire* vol. II: 17-42):

- Wall. *sart*
 - *camp dou sart* (1426-1455, Ellezelles)
 - *wayde de sart* (1650, Jupille)
 - *le preit saer* (1572, Aywaille)
 - *waide grand sart* (1708, Grand-Rechien)
- Wall. *sarte*
 - *champ del sart* (1625, Bierghes)
 - *ung preit nomeit le preit en sart* (1551, Thimister)⁵⁰
 - *le preitz de la sart* (1463, Châtelet)

Interessant zijn ook de Waalse *saert*-namen die in de historische bronnen met gemengde Waals-Nederlandse spelling worden geschreven. Dit is het geval bij de plaatsbepaling *les sarts* in Limbourg (Verviers), die zowel in de enkelvoudsvorm als in de meervoudsvorm in de bronnen verschijnt.

- *la dysme de sarten* (1388-1390)
- *op ten saert* (1442)
- *op te sarten* (1442)
- *sur le saer* (1597)
- *sur le saerte* (1610)
- *sur le sard* (1664)

Merk op dat de schrijfwijze van deze Waalse veldnamen grote gelijkenis vertoont met de schrijfwijze van de eerder vermelde Brabantse veldnamen. Ook de Waalse *sart*-veldnamen komen in samenstellingen en in combinatie met bijvoeglijke bepalingen voor, zoals ‘klein’ (*petite*), ‘groot’ (*grande*), ‘vochtig’ (*fraiche*) en ‘krom’.⁵¹ Ook op dit vlak loopt het middeleeuwse gebruik van de Waalse naam parallel aan dat van de Nederlandse veldnaam.

Belgische *sart*-namen

Niet alleen bij Limbourg (Verviers) heeft het Waalse woord de sprong over de taalgrens gemaakt, maar ook in het westen lijkt dit gebeurd te zijn. Van Durme bespreekt in zijn *Galloromaniae Neerlandicae Fragmenta* verscheidene Vlaamse *saert*-veldnamen die zonder twijfel met de Waalse naam verbonden moeten worden.⁵² Hij merkt op dat *sart* een frequent voorkomend toponiem in de taalgrensregio is. Het *Toponymisch Woordenboek van Oost- en Zeeuws-Vlaanderen* geeft vijf voorbeelden van middeleeuwse *saert*-veldnamen in Oost-Vlaanderen.

- *den saert* (circa 1250, Woubrechtgem)⁵³
- *den sart* (1386, Ruien)
- *ten saerte* (1344, Ronse)
- *den saert* (1369, Westrem)
- *op tsaertveld* (1571, Ophasselt)

Een blik in het naamkundig repertorium van het *Corpus Molemans* uit 1978 leert ons dat er nog meer *saert*-toponiemen in België zijn. De naam is ook buiten het oude graafschap Vlaanderen veelvuldig overgeleverd. Het verspreidingsgebied strekt zich uit van West-Vlaanderen via Vlaams-Brabant naar Belgisch-Limburg.⁵⁴

- *en le sart* (1283, Ieper)
- *ten serte* (1366, Sombeke)
- *in den saert* (1458, Opheylissem)
- *in den sart* (1470, Neerheylissem)
- *tsaerdeken, de zaert* (1352, 1443, Kasterlee)
- *naer der zaert* (1547, Zoniënwood)
- *beemps gel. in de zaert* (1406, Lier)⁵⁵
- *zaert, ter zaert* (1379, 1410, Aarschot)⁵⁶
- *die zaert* (1430, Vorselaar)

Uit deze vindplaatsen wordt door het voorzetselvoorwerp (een zinsdeel dat begint met een voorzetsel) duidelijk dat het woordgeslacht van de zuidelijke *saert*-naam wisselt tussen vrouwelijk en mannelijk/onzijdig. Een dergelijke variatie in woordgeslacht zien we vaker bij aan andere talen ontleend taalmateriaal (vergelijk NL *het lommer* ~ Vl. *de lommer*). Deze variatie komt voor uit onzekerheid over de manier waarop het woord in de doeltaal moet worden opgenomen. De Belgisch-Nederlandse *saer/saert*-namen vertonen dezelfde semantische reikwijdte als de Waalse *sart*-namen: ze verwijzen zowel naar bosland en akkerland als naar weiland en grasland.⁵⁷

49 Willems, *Le vocabulaire du défrichement dans la toponymie Wallonne*, 51-55. Voor de *sart*-namen in Nord-Pas-de-Calais zie Poulet, *Noms de lieux du Nord - Pas-de-Calais*, 171)

50 Zie ook Baguette, 'Toponymie de Thimister', 99.

51 Met het adjectief 'krom' noemt Willems (1997, *Le vocabulaire du défrichement* II, 60 de volgende attestatie: *en Id crowsaz*, (1759, Wonck).

52 Van Durme, *Galloromaniae Neerlandicae Submersae Fragmenta*.

53 Zie De Flou en Gailliard, 'Verslag', 256.

54 De attestaties zijn overgenomen uit het *Corpus Molemans* (1978) en behoren bij de volgende studies: Ieper = Verfaillie (1948), Sombeke = Documentatie De Brouwer I0212, Opheylissem, Neerheylissem = Maes (1929), Kasterlee = Van Gorp (1937), Zoniënwood = Dequick (1944), Aerschot = Caerlé (1937), Vorselaar = Van den Broeck (1938).

55 Zie Holvoet, *Geschiedkundige toponymie van Lier*, 173.

56 Zie Kempeneers, *Aarschot*.

57 De landschapstypes waarnaar de namen verwijzen, zijn overgenomen van het nummrecoderingsstelsel van het *Corpus Molemans*.

Het *corpus Molemans* noemt ook vindplaatsen waarin de variant zonder de eind /t/ is overgeleverd, namelijk *saer*.⁵⁸ Het gaat hier om het enkelvoudige *saer*, de meervoudsvorm *saren*, alsmede de samenstelling *zaerschot*, alhoewel in dat laatste geval de /t/ verloren kan zijn gegaan.

- aent saer (Herselt, 1655)
- t saere blocq (1704, Wemmel)
- in de saren elst (1571, Izegem)
- de saer bempt, (Oostmalle, 1570)
- saerschot, bampit gelegen in zaerscoet (1428, 1432, Zonhoven)⁵⁹

Wanneer we de balans opmaken, stellen we vast dat de Belgische veldnamen formeel geheel overeenkomen met de Brabantse *saert*-namen. Het enige wezenlijke verschil is wellicht dat het woordgeslacht van de Belgische veldnamen minder consequent vrouwelijk lijkt te zijn. Geografisch loopt het Belgische verspreidingsgebied van *saer*- en *saert*-namen over in het Noord-Brabantse gebied. Hoewel sommige *saert*-namen behoorlijk ver ten noorden van de taalgrens liggen, is het wel vaker voorgekomen dat Waalse veldnamen door meertalige elites in Brabant geïntroduceerd zijn. Het *polder*-toponiem zou hier een voorbeeld van kunnen zijn (MidNL *polre* < OFr. *polre* ‘zandbodem’), evenals de veldnaam *triest*, die zowel in Vlaanderen als in West-Brabant voorkomt (MidNL *triest* < OFr. *tries* ‘braakland’).

Het lijkt mij daarom even goed mogelijk dat de West-Brabantse veldnaam *saert* een Waals leenwoord is als dat de naam een afleiding is van **saer* ‘zegge’. Waar in Wallonië de *sart*-veldnaam veelal voor gerooid bosland werd gebruikt, kan de naam *saert* in West-Brabant ook gebruikt zijn voor ontginningen in de met struiken en bomen begroeide beekdalen. Ook kan de mogelijkheid overwogen worden dat het voorhanden zijn van het MidNL woord **saar* voor ‘zeggegras’ de introductie van de vreemde veldnaam ondersteund heeft. De oudere vorm het *saer* kan dan analoog aan het woordgeslacht van MidNL *laer* ‘veld, weiland, gemene weide’ onzijdig geworden zijn (zie MNL s.v. *laer*). Het kwam immers vaker voor dat Oudfranse leenwoorden bij de lexicale transmissie naar het Nederlands door woordassociatie een onzijdig woordgeslacht verkregen, zoals MidNL *het kasteel* < OPic. *li castele*, MidNL *het serpent* < OFr. *li serpent*.

Spelling en uitspraak

Maar als de veertiende-eeuwse vorm *het saer* ontleend is aan de Waals-Picardische veldnaam *sart*, hoe verklaren we dan de afwezigheid van de eind /t/? Dit lijkt een groter probleem dan dat het is. Hoewel in Oudfranse teksten de eind /t/ vrij consequent geschreven werd, verdween deze klank in de uitspraak al vroeg (cf. Zink, *Phonétique*, 210-211): al vanaf de late dertiende eeuw (DEAF s.v. *sart*) vinden we geregeld in Wallonië de spelling <sar> in plaats van <sart>.

- *en sar* (1297, les Waleffes)⁶⁰
- *en sar* (1341, Waremmes)⁶¹
- *assez pres de sar* (1350, Fexhe-le-Haut-Clocher)⁶²

Dit is een aanwijzing dat sindsdien een woord dat geschreven werd als *sart*, daadwerkelijk uitgesproken werd als [sar].

Deze taalkundige feiten bieden een nieuw perspectief op de spellingsvariant *saer* ~ *saert* in de Zuid-Nederlandse veldnaam. Als deze naamvormen een Belgische oorsprong hebben, kan de afwezigheid van de eind /t/ in MidNL *saer* verklaard worden door de Oudwaalse mannelijke donorvorm [sa:r]. MidNL *saert* zou daarentegen aan de vrouwelijke vorm [sa:rt] kunnen zijn ontleend. Deze aanname wordt ondersteund door het veelal vrouwelijke woordgeslacht van de Nederlandse *saert*-naam. In dit geval werd het leenwoord geschreven en uitgesproken volgens de Franse spelling. Het is opvallend dat in het Nederlandse taalgebied de *saer*-vorm duidelijk minder voorkomt. Dit wijst er misschien op dat de klerken de voorkeur gaven aan de Waalse *sarte*-vorm, maar het is ook denkbaar dat sommige *saert*-namen aan de mannelijke vorm zijn ontleend en de eind /t/ hebben overgenomen uit de Franse spelling.

In Oost-Vlaanderen vinden we overwegend het mannelijk woordgeslacht van de *saert*-naam en is de lexicale transmissie daarom wellicht anders in zijn werk gegaan. Daar zijn de klerken duidelijk dichter bij de Franse schrijftaal gebleven en heeft men van de Waalse donorvorm *sart* (m) zowel het woordgeslacht als de gespelde eind-/t/ overgenomen. Ook in de Vlaamse toenames die naar Waalse *sart*-toponiemen verwijzen, is dit gebeurd: daar wordt de eind /t/ van de mannelijke *sart*-vorm ook consequent uitgedrukt, bijvoorbeeld *Jacomaerd de Gransaerd* (Brugge 1331).⁶³

Dan rest nog de vraag hoe te verklaren dat namen als *rechtzaer* en *cromzaer* benoorden Roosendaal vervangen werden door *rechtzaert* en *cromzaert*, vormen die in de late achttiende eeuw overgingen in *rechtzaet* en *cromzaet*. Aangezien het vaststaat dat in de omgeving van Roosendaal de veldnamen *saer* en *saert* naast elkaar bestonden, moet uiteindelijk één van de varianten de andere verdrongen hebben. Hier zal het feit dat er voor de naam *saer* geen corresponderend woord buiten de naamgeving voorhanden was zeker een rol kunnen hebben gespeeld. Volksetymologische aansluiting bij de veldnaam *zaat* ‘grondbezit’ kan uiteindelijk de verdringing hebben bespoedigd.⁶⁴

Een interessante bijkomstigheid is dat de verandering van *zaert* naar *zaet* de laatmiddeleeuwse Waalse ontwikkeling van [sa:rt] via [so:rt] naar [so:t] volgt. Daarvoor moet echter de Nederlandse uitspraak gemoderniseerd zijn op basis van de Waalse ontwikkeling, een hypothese die meer onderzoek en onderbouwing vereist. Ook de *sort*-variant die naast *saert* te Sint-Oedenrode voorkomt, doet aan een gemoderniseerde Waalse spelling denken, waarin [sa:rt] naar [so:rt] is ontwikkeld.⁶⁵ Voor het moment lijkt het veiliger om aan te nemen dat onder invloed van *zaet* (= ModNL *zaad*) de /t/ in *rechtzaert* door versmelting met de daaropvolgende /t/ verdwenen is.⁶⁶

Ter vergelijking heb ik de verschillende *saert*/*saer*-toponiemen uit Vlaanderen en Nederland samen met een kleine selectie van historische *sart*-toponiemen uit Wallonië en Noord-

58 Volgens *Corpus Molemans* (1978), behorende bij de volgende studies: Herselt = Eyckmans (1975), Wemmel = Van den Broeck (1959), Izegem = Vandromme (1975), Oostmalle = Van den Broeck (1956).

59 Zie Molemans en Mertens, *Zonhoven*, 661-62, waarin het vermoeden wordt uitgesproken dat *zaerscoet* een tegenhanger van de veldnaam *waerschot* is. Merk op dat zij voor dit etymon aansluiting zoeken bij het Kempense dialectwoord *zaar* ‘zegge’ (l.c.).

60 Willems, *Le vocabulaire du défrichement*, II: 18.

61 Willems, *Le vocabulaire du défrichement*, II: 18.

62 Willems, *Le vocabulaire du défrichement*, II: 18.

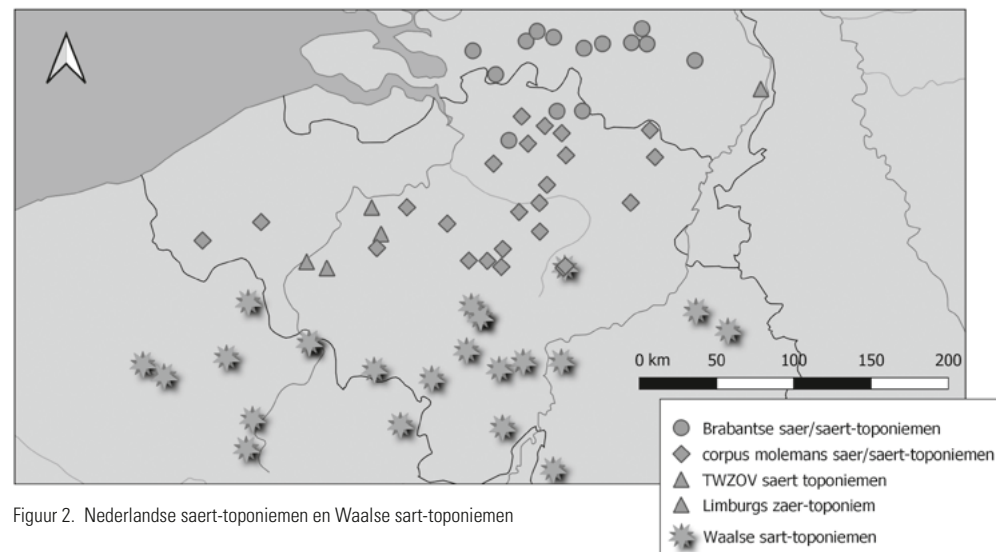
63 In Wallonië daarentegen vinden we naast spellingen van geografische toenames met eind /t/ ook spellingen die het verdwijnen van de dentaal bevestigen, zoals *feu johan de Sar* (1355, zie Germain en Herbillon, *Dictionnaire des noms de famille*, 353).

64 Zie MNW s.v. *saetl*.

65 Willems, *Le vocabulaire du défrichement*, I, 72. Volgens het *corpus Molemans* is er ook een *zoert*-veld en een *zoert*-hoeve bij Zichem (Vlaams-Brabant, zie Vogels, *Toponymie van Zichem*).

66 Merk op dat in het weilandengebied benoorden Roosendaal ook de perceelnaam *zaetveld* voorkomt (zie Van Hasselt en Weijnen, ‘De plaatsnamen van Roosendaal’, 203).

Frankrijk op één kaart gezet (figuur 2). Omdat er meer dan 1200 Waalse *sart/sart*-namen zijn, heb ik me voor de Waalse namen beperkt tot de historische vermeldingen die in het Toponymisch woordenboek van Gysseling (GTW) staan, aangevuld met moderne nog bestaande *sart*-toponiemen. De Nederlandstalige datapunten zijn de hierboven reeds genoemde veldnamen in België, Noord-Brabant en Limburg. De verschillende *saert*-veldnamen in Princenhage zijn slechts door één punt weergegeven. Zodoende krijgen we een overzicht van de verschillende verspreidingsgebieden. Hier moet nogmaals benadrukt worden dat de Nederlandse *saer/saert*-toponiemen alleen in het zuiden van ons taalgebied voorkomen. Het is *a priori* dus al verleidelijk om een etymologische oplossing te vinden die deze zuidelijke distributie verklaart.

Figuur 2. Nederlandse saert-toponiemen en Waalse sart-toponiemen

Op de kaart zien we dat het Waalse verspreidingsgebied overloopt in het Oost-Vlaamse en Vlaams-Brabantse verspreidingsgebied. De geografische ruimte lijkt redelijk evenwichtig gevuld te zijn en de *saert*-toponiemen bestrijken een groot gedeelte van het oude hertogdom Brabant. Het lijkt mij aantrekkelijk om twee verschillende manieren van verspreiding aan te nemen. Zo zouden de Oost-Vlaamse *saert*-toponiemen het resultaat kunnen zijn van stabiele tweetaligheid in het Oost-Vlaamse taalgrensgebied, waarin geen van de beide contacttalen het overwicht had.

De Brabantse verspreiding daarentegen zou ik liever willen verbinden met de introductie van Belgisch-Romaanse veldnamen door tweetalige kanselarijen. Hoewel veldnamen in veel gevallen uit de woordenschat van de lokale taalgemeenschap komen, heb ik in eerdere studies laten zien dat ook elites veldnamen konden introduceren die gebaseerd zijn op ontleend taalmateriaal.⁶⁷ We kunnen dan denken aan benamingen die gegeven zijn door landmeters of secretarissen in dienst van de Brabantse landsheren, die vanwege hun werk in een tweetalig milieu vertrouwd waren met Waalse veldnamen en verkennend meet- en administratiewerk deden voor nieuwe ontginningen. Zo komen we in een oorkonde uit 1251 Vlaamse landmeters tegen van de heer van Breda en Waalse landmeters van de abdij

van Villers (Waals-Brabant), die zich bezighielden met de voorbereiding van een landverdeling bij Merksem.⁶⁸ Dit lijkt mij waarschijnlijker dan dat de benamingen afkomstig zijn van de lokale taalgemeenschap of van Vlaamse migranten. In dat geval zou ik namelijk niet verwachten dat zij Waalse veldnamen verkozen boven Nederlandse veldnamen.

In het noorden van Limburg hebben we nog de *zaer*-attestatie bij Grubbenvorst, die op deze overzichtskaart tamelijk geïsoleerd ligt. Volgens een rapport van een archeologisch vooronderzoek uit 2019 zou het bij de akkers op *de Zaar* om een ontginning uit de elfde tot dertiende eeuw kunnen gaan, maar de connectie met de Bossche Meierij of Wallonië is niet duidelijk. Eventueel zou men deze Limburgse *zaer*-naam met de plantnaam *zaar* 'zegge' kunnen verbinden, maar het dialectwoord is alleen geattesteerd te Zonhoven (zie LEW s.v. *zaar*). Het mannelijk woordgeslacht van *zaar* 'zegge' sluit wel aan op de veldnaam. Verder onderzoek is gewenst en kan ons beeld van de *saert*-toponiemen vervolledigen.

Plaatsbepaling

We hebben reeds eerder vastgesteld dat in de Middeleeuwen de weilandnaam *saert/saer* op meer plekken in de omgeving Roosendaal gebruikt is.

- *intsare, het saer* (1359)
- *in die saert* (1386)
- *int saer ende die molenvloet* (1424)
- *beemden te wouwe int Zaer* (1449)
- *int zaer* (1466)
- *int saer* (1472)

Een belangrijke vraag is dan of we deze middeleeuwse *saer*-namen aan de hand van latere perceelbeschrijvingen nader kunnen lokaliseren. Zoals boven vermeld, komen we in de Roosendaalse bronnen vanaf de vijftiende eeuw verschillende afgeleide perceelnamen tegen waarin het element *zaer/zaert* voorkomt:

- *lanck zaer*
- *cromschaer/cromzaer/cromzaet*
- *rechtzaer/rechtzaert/rechtzaet*

Het gaat hier duidelijk ook om gebiedsnamen, aangezien de teksten consequent spreken over percelen die gelegen zijn in het *zaer* of *de zaert* (bijvoorbeeld *beemden int lanck saer, maden int rechtzaert*). De vijftiende- en zestiende-eeuwse toponiemen lijken er dus op te wijzen dat er ofwel meer *saer*-gebieden waren of dat een groter *saer* in jongere tijd opgedeeld is in kleinere percelen.

De eerste concrete aanwijzing voor de locatie van dit *saer*-gebied komt uit het register van 1359, waar onder de inkomstenposten van de hooitienden gesproken wordt van een stuk land *in striimaet ende het saer*. Het is aantrekkelijk om de naam *striimaet* te verbinden met het weidengebied *strijmaden* ten oosten van Vroenhout (zie de kaart in figuur 3).

67 Zie Kerkhof, 'a French origin for Dutch Polder' en Kerkhof, 'Calwentriest en triest'.

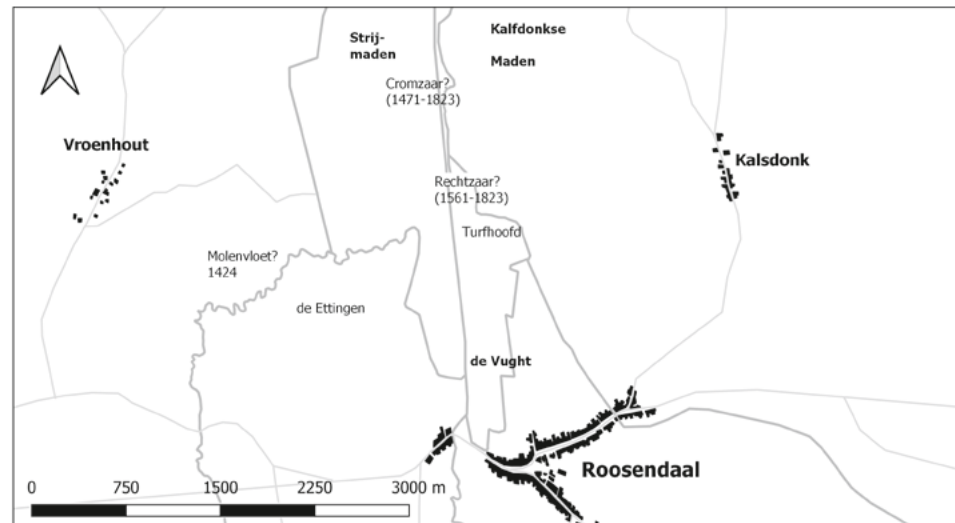
68 Vriendelijke mededeling van K.A.H.W. Leenders: ONB nr. 1010 (1251 juni 22).

De tweede aanwijzing is dat er in 1386 een Roosendaals *saert*-weiland naast een stuk land van het klooster van Sint-Catharinadal lag. Dit *saert*-weiland lag volgens de schepenbrief van 1386 ten oosten van het land van de nonnen. De nonnen van het Sint-Catharinadalklooster bezaten toentertijd zowel land ten westen van de Roosendaalse beek bij Vroenhout en ten oosten van de beek bij de Kalsdonkse Maden.⁶⁹ De vijftiende-eeuwse aantekeningen uit de Antwerpse schepenregisters plaatsen de *saer*-namen nadrukkelijk bij Vroenhout in het grensgebied tussen Wouw en Roosendaal. Hieruit volgt dat de *saert* die in 1386 aan het nonnengoed zou grenzen waarschijnlijk ook ten westen van de Roosendaalse beek zal hebben gelegen.

De latere perceelnaam *rechtzaam*, de zestiende-eeuwse *rechtsaert*, moet ook ten westen van de Roosendaalse beek worden gezocht. Dit blijkt onder meer uit een perceelbeschrijving uit 1565, waar we de volgende begrenzing lezen:

(...) *gelegen deerste int rechtsaert tusschen Michiel Deniss erve ende Jan Engelss erve metten westeynde aende straete ende metten oisteynde aenden beke* (...)

Het *cromsaet* lag volgens Van Hasselt en Weijnen eveneens ten westen van de historische Roosendaalse beek.⁷⁰ Dit zou onder meer blijken uit de nabijheid van een kleiner perceel genaamd *Koenottenblokken* dat ten westen van de beek lag en in de achttiende eeuw in het Kromzaad gelegen zou zijn.⁷¹ Daar komt bij dat in een hierboven besproken schepenaantekening uit 1473 het *cromschaer* tussen de Vroenhoutse gebiedsnamen Zwemminge en de Molenvloet wordt genoemd. Deze Molenvloet lag volgens een Roosendaalse landmeterkaart van 1791 benoorden de *Ettingen* ten oosten van het dorp Vroenhout.⁷² Hier mag opgemerkt worden dat we hetzelfde gebied bij de Molenvloet ook in het register van 1424 tegenkwamen in de plaatsbepaling *int saer ende die molenvloet*. Deze middeleeuwse *saer*-naam lijkt dus ook in het weilandgebied ten oosten van Vroenhout te liggen.

Gebaseerd op Verzamelplan kadaster 1811-1832

Figuur 3. Historisch weilandengebied benoorden Roosendaal

Alhoewel het met verder onderzoek mogelijk zou moeten zijn de Roosendaalse percelen nader te lokaliseren, valt dit buiten het bestek van dit artikel. Toch lijkt nu al duidelijk dat de Roosendaalse gebiednaam *het saer* vooral betrekking had op de weilanden ten westen van de Roosendaalse beek.

Conclusie

In dit artikel heb ik de oorsprong van de Zuid-Nederlandse veldnamen *saer* en *saert* besproken. In de wetenschappelijke literatuur is voor de *saert*-namen in Noord-Brabant zowel een intern Germaanse etymologie als een Romaanse etymologie voorgesteld. Volgens deze Romaanse etymologie is de Zuid-Nederlandse veldnaam *saert* ontleend aan de Oudwaalse of Oudpicardische ontginningsnaam *sart/sarte* voor ‘gerooid land, recent in cultuur gebracht land’. Hoewel in het geval van de Noord-Brabantse *saert*-namen ook is gedacht aan de verbinding met het dialectwoord *zaar* voor zegge, heeft voor de zuidelijk gelegen *saert*-namen in Vlaanderen een Romaanse oorsprong nauwelijks ter discussie gestaan.

Na bespreking van de etymologieën heb ik betoogd dat het aantrekkelijk is om voor alle Zuid-Nederlandse *saert*-namen uit te gaan van een Waals-Picardische oorsprong. Een belangrijk argument hiervoor is dat het verspreidingsgebied van de Romaanse veldnaam overloopt in het verspreidingsgebied van de Zuid-Nederlandse veldnaam. Dat strekt zich van de taalgrens min of meer ononderbroken uit tot en met Noord-Brabant. Het is wetenschappelijk ongerijmd de Vlaamse namen van de Noord-Brabantse namen te scheiden.

Het verschil tussen *saer* en *saert* kan dan toegeschreven worden aan het verschil tussen een mannelijke Waalse donorvorm [sa:r] en een vrouwelijke Waalse donorvorm [sa:rt]. Hiermee zouden we opnieuw een voorbeeld hebben van een Waals toponiem dat mogelijk via meertalige elites en hun kanselarijen ver over de taalgrens is geïntroduceerd. Bovendien kunnen hiermee de Belgische *saert*- en de Noord-Brabantse *saert*-toponiemen verklaard worden vanuit één en hetzelfde stamwoord.

Afkortingen Primaire bronnen

ARA	Algemeen Rijksarchief Brussel
BHIC	Brabants Historisch Informatiecentrum
DEAF	Dictionnaire Etymologique de l'Ancien Français
FEW	Französisches etymologisches Wörterbuch
MHDW	Mittelhochdeutsches Wörterbuch
MNW	Middelnederlands Woordenboek
ONB	Oorkondenboek Noord-Brabant
RAT	Regionaal Archief Tilburg
SA	Stadsarchief – FelixArchief Antwerpen
WBA	West-Brabants Archief

⁶⁹ Voor een overzicht van het Vroenhoutse grondbezit van het Sint-Catharinadalklooster, zie Kerkhof, ‘De middeleeuwse veldnaam abdije’.

⁷⁰ Van Hasselt en Weijnen, ‘De plaatsnamen van Roosendaal’, 134.

⁷¹ Van Hasselt en Weijnen, ‘De plaatsnamen van Roosendaal’, 129. Deze Koenottenblokken staan afgebeeld op een landmeterskaart uit 1787, BHIC, CLA, inv.nr. 142.

⁷² Kaartcollectie gemeentearchief Roosendaal, inv.nr. 755.

Primaire Bronnen

Stadsarchief – FelixArchief Antwerpen (SA)

Ancien Régime archief van de stad Antwerpen (ARAA)

- Inv.nr. SR 41, Schepenregister 1449
- Inv.nr. SR 70, Schepenregister 1466
- Inv.nr. SR 82, Schepenregister 1472
- Inv.nr. SR 83, Schepenregister 1473

Brabants Historisch Informatiecentrum, 's-Hertogenbosch (BHIC)

Collectie Landmetersfamilie Adan 577 (CLA)

- Inv.nr. 142, Meting in Roosendaal voor F.W. Van Hout en C. Hertogh, van 2 percelen dijks langs Roosendaalse Vliet na afsnijding bochten, door J.B. Adan en J.F. van Etten, minuut 1787
- Archief Norbertinessenpriorij Sint-Catharinadal (ANP St-C)
 - Inv.nr. C111c, Akte van schulderkenning van een erfcijs, 1386.
 - Inv.nr. MR138, Cartularium B, register van afschriften van akten, bestaande uit twee delen, rond 1500 aangelegd en tot circa 1560 bijgehouden, 1500-1560.
- Inv.nr. K012, Kaart van de kloostergoederen, tweede helft 16^e eeuw.

West-Brabants Archief, Bergen op Zoom (WBA)

Administratief-bestuurlijk archief Roosendaal en Nispen (A-BA R&N)

- Inv.nr. 262, Madeboeken, 1691-1731
- Inv.nr. 263, Madeboeken 1761-1787

Archieven van de Raad en Rekenkamer van de Markiezen van Bergen op Zoom (ARR BoZ)

- Inv.nr. 597, Legger van vaste inkomsten (landcijs, moercijs, hooitienden, lakenaccijs) in het land van Bergen op Zoom en te Brecht, 1359.
- Inv.nr. 1338, Legger van cijnsplichtige personen of van in cijns uitgegeven percelen van Wouw, met de gehuchten onder Roosendaal, Kruisland en Langdijk, 15^e eeuw.
- Inv.nr. 1349, Legger van cijnsplichtige personen of van in cijns uitgegeven percelen van Roosendaal, Kruisland en Langdonk, 1471.
- Inv.nr. 1350-51, Legger van cijnsplichtige personen of van in cijns uitgegeven percelen van Roosendaal, Kruisland en Langdonk, 1560.

Plaatselijk bestuur Roosendaal en Nispen (PB R&N)

- Inv.nr. 330, Schotboeken, nieuwe katernen, 1780-1825.

Rechterlijk archief Roosendaal en Nispen (RA R&N)

- Inv.nr. 1565, Vestboek 1565
- Inv.nr. 564, Vestboek 564, 1795 mei 23-1796
- Inv.nr. 309, Vestboek 309, 1710

Regionaal Archief Tilburg (RAT)

Archief van de Schepenbank in de Eninge van Oisterwijk (ASEO)

- Inv.nr. 147, Protocol van transporten, erven, efcijnsen, obligaties en erfdelingen

Algemeen Rijksarchief Brussel (ARA)

BE-A0510 / I 008 Rekenkamers, Delen en banden (registers) (RD)

- Inv.nr. 45015, Cijnsboek van Turnhout, 1368
- Inv.nr. 44986, Cijnsboek van de hertogelijke cijnzen van Lier, 15^e eeuw.

Bibliografie

Baguette, A., ‘Toponymie de Thimister’, *Bulletin de la commission royale de Toponymie & Dialectologie* 65 (1993) 35-114.

Beijers, H., *Glossarium van de historische perceelsnamen van Schijndel, behorende bij de publicatie Het Schijndel-se Landschap Cultuurhistorische notities rond bodemarchief, landschapsontwikkelingen en historische perceelsnamen* (Schijndel 2003).

Beijers, H. en G. van Bussel, ‘Van d’n Aabeemd tot de Zwijnsput’. *Toponiemen in de cijnskring Helmond vóór 1500 in naamkundig en nederzettingshistorisch perspectief* (Helmond 1996).

BEW = Debrabandere, F., *Brabants Etymologisch Woordenboek: de herkomst van de woordschat van Antwerpen, Brussel, Noord-Brabant en Vlaams-Brabant* (Leuven 2010).

Boileau, A., *Toponymie dialectale germano-romane du nord-est de la province de Liège: analyse lexicologique et grammaticale comparative* (Parijs 1971).

Bont, A.P., *Dialekt van Kempenland; meer in het bijzonder d’oerse taal deel I: klank- en vormleer en enige syntaktische bijzonderheden* (Assen 1952).

Bont, A. P., *Dialekt van Kempenland; meer in het bijzonder d’oerse taal deel II: vocabularium* (Assen 1958).

Bont, A. P., *Dialekt van Kempenland; meer in het bijzonder d’oerse taal deel III: geografische namen d.z. veld-, water-, bos-, weg-, plaats- en nog andere namen* (Assen 1969).

Broeck, A. Van den, *Toponymie van Wemmel*. Onuitgegeven licentieverhandeling (Leuven 1959).

Broeck, E. Van den, *Toponymie van Vorselaar*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling (Leuven 1938).

Van den Broeck, L. Van den, *Toponymie van Oost- en Westmalle*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling (Leuven 1956).

Buiks, C., *Noordbrabantse plaatsnamen 3; Teteringen* (Waalre 1990).

Buiks, C., *Laatmiddeleeuws landschap en veldnamen in de Baronie van Breda* (Assen 1997).

Buiks, C., *Veldnamen in Zundert; deel 4 Achtmaal* (Zundert 2004).

Buiks, C., *Veldnamen in de gemeente Gilze en Rijen* (Gilze-Rijen 2002).

Buiks, C., *Veldnamen in de voormalige gemeente Princenhage* (Breda 2018).

Carnoy, A. ‘Curiosa onder de taalkundige doubletten in de Vlaamsche toponymie’, *Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde* 1940 (Gent 1940) 135-143.

Carnoy, A. ‘Défrichement dans la toponymie Belge’, *Revue Internationale d’Onomastique* IX (1959) 81-99.

Caerlé, H., *Toponymie van Aarschot: de naam der gemeente, Aarschotsche Studiën 2* (Aarschot 1937).

DEAF = *Dictionnaire Etymologique de l’Ancien Français*, Heidelberg Akademie der Wissenschaften, geraadpleegd op URL: <http://www.deaf-page.de>.

Dequick, A., *Verhandeling over de toponymie van het Zonienwoud*, onuitgegeven verhandeling (z.p. 1944).

Devos, M., *Bouwlandterminen in de Vlaamse dialecten; Spreidings- en betekenisgeschiedenis*, Werken van de koninklijke commissie voor toponymie en dialectologie Vlaamse afdeling 16 (Tongeren 2005).

Van Dijk, X., ‘Over leven en overleven: een archeologische ontdekkingsreis door het grensgebied van Venlo en Horst’. *Horster Historiën* 7, Tussen Horst en de Maas (Horst 2005).

Van Dijk, X., ‘Floriadeterrein, één historisch openlucht-museum’ in: *Buun 2008 cultuurhistorisch jaarboek voor Venlo, Blerick en Tegelen* (Venlo 2008).

Van Dijk, X., *Plangebied Parc Zaarderheiken, gemeente Venlo; archeologisch vooronderzoek: een inventariserend veldonderzoek (verkennend booronderzoek)* (Weesp 2019).

Van Durme, L. *Galloromaniae Neerlandicae Submersae Fragmenta*, (Gent 1996).

Erens, M. A., *De oorkonden van het Norbertinessenklooster St. Catharinadal te Breda - Oosterhout*, *Analecta Praemonstratensia* (Tongerlo 1929).

Eyckmans, K., *Bijdrage tot de toponymie van Herselt en Ramsel*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling (Leuven 1975).

FEW = Wartburg, W. von, *Französisches etymologisches Wörterbuch: eine Darstellung des galloromanischen Sprachschatzes* (Basel:1948-2002).

Flou, K. de en E. Gailliard (1895). ‘Verslag bij de koninklijke vlaamsche academie ingediend, door Karel de Flou en Edw. Gailliard, werkende leden der Academie, houdende beschrijving der handschriften door hen, op last van het Belgisch staatsbestuur en op aanzek van gezegd Academie, in Engeland onderzocht’ in: *Verslagen en mededelingen van de koninklijke Vlaamse academie voor Taal- en Letterkunde* (1895), 31-263.

Frings, Theodor en Walther von Wartburg, *Germanisch - Romanisches: Französisch - Fränkisches* (Tübingen 1954).

Germain, Jean en Jules Herbillon, *Dictionnaire des noms de famille en Wallonie et à Bruxelles* (Brussel 2007).

Gorp, A. Van, *Toponymie van Kasterlee*. onuitgegeven licentiaatsverhandeling (z.p. 1937).

Gorp, J. van, ‘Plaatsnamen van Turnhout”, *Bijdragen tot de Geschiedenis* 25 (1934), 77-93.

GTW = Gysseling, M., *Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijken West-Duitsland (vóór 1226)* (Brussel 1960).

Hasselt, R. van en A.A. Weijnen, ‘De plaatsnamen van Roosendaal’, *Jaarboek ‘De Ghulden Roos’* 8 (1948).

Heesters, W., ‘Streeknamen in Sint-Oedenrode - V’, *Heemschild* 2-4 (1968), 52-55.

Heesters, W., ‘Streeknamen in Sint-Oedenrode - IV - de Sort’, *Heemschild* 3-1 (1969), 12-13.

- Holvoet, L., *Geschiedkundige toponymie van Lier: oude en nieuwe plaatsnamen* (Astene-Deinze 2011; oorspronkelijk licentiaatsverhandeling 1942).
- Kempeneers, P., *Aarschot; plaatsnamen en hun Geschiedenis* (Tienen 2009).
- Kerkhof, P.A. (2018). 'An Old French origin for Dutch polder' in: *Language, law and loanwords in early Medieval Gaul: language contact and studies in Gallo-Romance phonology* (Phd-diss. Leiden 2018) 233-244.
- Kerkhof, P.A., 'Calwentriest en Den Trieste: vreemde veldnamen tussen Wouw en Roosendaal' in: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie* (nog te verschijnen).
- Kerkhof, P.A., 'De middeleeuwse veldnaam abdije tussen Wouw en Roosendaal en het klooster van Sint-Catharinadal', *Jaarboek de Ghulden Roos* (nog te verschijnen).
- Leenders, K.A.H.W., 'Rond de oude eik. Wouw en Roosendaal voor 1300', *Jaarboek De Ghulden Roos* 78 (2018) 9-41.
- Loon, J. van, *Historische fonologie van het Nederlands* (Antwerpen 2014).
- Loon, J.B. van, 'De plaatsnamen van Roosendaal – enkele aanvullingen' in: *Jaarboek de Ghulden Roos* 22 (1962) 97-124.
- Loon, J. B. van, Water en waternamen in Noord-Brabants Zuidwesthoek (Amsterdam 1965).
- Loon, J.B. van, 'Grondgebruik in Noord-Brabants Zuidwesten in de Middeleeuwen' in: *Jaarboek de Ghulden Roos* 26 (1966) 17-138.
- Ketelaars, S.J.M.M., *Aantekeningen bij het Schepenprotocol van 's-Hertogenbosch*, (1996-1998) geraadpleegd op URL: <https://www.dekleinemeijerij.nl/component/content/article/35-informatiebronnen/bossche-protocol/95-1450-1475-c>
- LEW = Debrabandere, F., *Limburgs Etymologisch Woordenboek; de herkomst van woorden uit beide Limburgen* (Leuven 2011).
- Maes, M., *Toponymie van Zittert-Lummen, Outgaarden, Op- en Neerheylisse* (Onuitgegeven licentieverhandeling, Leuven 1929).
- MHDW = Müller, W. en F. Zarncke, *Mittelhochdeutsches Wörterbuch. Mit Benutzung des Nachlasses von Georg Friedrich Benecke ausgearbeitet von Wilhelm Müller und Friedrich Zarncke*. 3 vols. (Leipzig 1854-1866).
- Molemans, J. en J. Mertens, *Zonhoven: historisch-naamkundige studie* (Zonhoven 1982).
- Moerman, H.J., 'Enkele geographische namen met het collectief-suffix -t' in: *Nomina Geographica Neerlandica; geschiedkundig onderzoek der nederlandse aardrijkskundige namen* (Leiden z.j.), 84-86.
- MNW = Verwijs, E., J. Verdam, en F.A. Stoett, *Middel-nederlandsch woordenboek* ('s-Gravenhage 1882-1929).
- Naamkundig Repertorium *Corpus Molemans* (1978), geraadpleegd op microfiche op de afdeling Nederlands van de Universiteit Gent.
- ONB = Dillo, M., G.A.M. Van Synghel, en E.T. van der Vlist, Oorkondenboek van Noord-Brabant tot 1312. I: De heerlijkheden van Breda en Bergen op Zoom (Den Haag 2000).
- Prims, F., 'Historische toelichtingen bij den taalschat der Kempische cijsboeken', *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse academie voor Taal- en Letterkunde* 1940, 543-637.
- Poulet, D., *Noms de lieux du Nord - Pas-de-Calais* (Parijs 1997).
- TWOZV = Durme, L. Van en M. Gysseling, *Toponymisch Woordenboek van Oost- en Zeeuws-Vlaanderen*; gebaseerd op het materiaal-Gysseling (2017) geraadpleegd januari 2020 op URL: <http://bouwstoffen.kantl.be/tw-ozvl/>
- Vaan, M. de, 'Zegge' in: *Addenda Etymologisch Woordenboek Nederlands*, Electronisch tijdschrift voor de Neerlandistiek (2018).
- Vandromme, J., *Bijdrage tot de Toponymie van Izegem* (Onuitgegeven licentiaatsverhandeling Leuven 1975).
- Verfaillie, V., *Schets ener toponymie van Ieper tot omstreken 1600* (Stadsbibliotheek Ieper 1948).
- Vogels, J., *Toponymie van Zichem*, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling (Leuven 1946).
- Willems, M., *Le vocabulaire du défrichement dans la toponymie wallonne*, I-II vols. (Parijs 1997).
- Zink, G., *Phonétique historique du français* (Parijs 1986).